

Prof. dr hab. Maciej Perkowski
Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego i Europejskiego
Wydziału Prawa
Uniwersytetu w Białymstoku

Białystok, dnia 1 marca 2022 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Beaty Polok

pt. Pozycja prawna kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka

W związku z powołaniem w dniu 30 listopada 2021 r. przez Radę Naukową Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach na recenzenta rozprawy doktorskiej Pani mgr. Beaty Polok pt. *Pozycja prawna kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*, Katowice 2021, ss. 274 (dalej: rozprawa lub praca doktorska, bądź dysertacja), napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Jacka Barcika, przy promotorstwie pomocniczym doktora Tomasza Flasińskiego (na tymże Wydziale), przedstawiam jej pozytywną ocenę wraz z uzasadnieniem.

Newralgicznym wyborem doktoranta i promotora jest zawsze tematyka rozprawy. Tu możliwości jest oczywiście wiele, a wyzwaniem stanowi optymalne uwzględnienie argumentów obiektywnych i subiektywnych uzasadniających podjętą problematykę. W przypadku recenzowanej rozprawy Doktorantka i Promotor (nie umniejszając wkładu Promotora pomocniczego) z pewnością udanie połączyli swe doświadczenia indywidualne (w tym osobiste peregrynacje) z istotną potrzebą naukową uzasadnioną deficytem przedmiotowych opracowań. Ich wspólny zamysł zasługuje na szczególne docenienie także dlatego, że wykraczają poza horyzont zainteresowań kreowany aktualnie w krajowym środowisku nauki prawa międzynarodowego. Nie będzie niczego odkrywczego w stwierdzeniu, że dominuje tu europejska, względnie euro-atlantycka tematyka. W konsekwencji ograniczony jest też zakres podmiotowo-przedmiotowy dyskusji naukowej z naszym udziałem. Wyjście poza ten Rubikon

nie jest zatem ekscentryczną ciekawostką, ale ważnym dokonaniem, które przynosi nową wiedzę naukową, a zarazem wymusza refleksję intelektualną na tle przedmiotowej problematyki. Tu dochodzimy do kolejnego dokonania Doktorantki i Promotora (i zapewne też Promotora pomocniczego), a mianowicie – sprecyzowania tematu. Dla czytelników z grona doktryny polskiej (ale też szerzej – europejskiej i euro-atlantycznej) zestawienie pozycji prawnej kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka może być inspirującą okazją ku przemyśleniu oczywistych na pierwszy rzut oka rozwiązań, a może i ku zaproponowaniu olśniewających nowości koncepcyjnych. Doktorantka słusznie podkreśla, że religia odgrywa kluczową rolę w sposobie traktowania kobiet na całym świecie, a problematyka praw kobiet w islamie jest jedną z najbardziej kontrowersyjnych kwestii. Dodaje przy tym, że Pakistan stanowi wyjątkowo interesujące studium przypadku w kwestii praw kobiet oraz praw kobiet w islamie, gdyż jako jedyne państwo na świecie oficjalnie został proklamowany z motywów religijnych (założeniem towarzyszącym powstaniu państwa była ochrona tożsamości islamskiej, zaś system prawa świeckiego w państwie powstał z połączenia prawa zwyczajowego, prawa stanowionego oraz prawa muzułmańskiego). To wszystko prawda, aczkolwiek tak ambitnie ujęty temat niesie też pewne ryzyka. Paradoksalnie jednym z poważniejszych zagrożeń dla rozważań może być emocjonalne zaangażowanie Autorki i wyrobiona ocena moralna przedmiotowej problematyki, tu jednak znakomity wzorzec daje Promotor (w obszarach Jego aktualnych aktywności), co znajduje z kolei odzwierciedlenie w treści recenzowanej rozprawy. Tym samym w kategorii wyboru tematu uzasadniona jest zdecydowana pochwała.

Konstruując zamierzenia badawcze Doktorantka rozpoczyna od dosadnego podkreślenia, że w Pakistanie kobieta jest postrzegana jako ciężar, najpierw dla swojej rodziny, a następnie dla rodziny męża, które w jakimś stopniu rekompensuje jej zdolność do rozmnażania się i bycia obiektem seksualnym. Następnie retorycznie pyta: czy małżeństwo zmienia coś w takim społecznym i prawnym postrzeganiu kobiety? oraz: czy wpływa na jej pozycję społeczną i prawną? Na tym tle Doktorantka stawia sobie za cel przedstawienie regulacji prawnych dotyczących prawa małżeńskiego w Pakistanie i porównanie ich z międzynarodowymi standardami ochrony praw człowieka. Przyjmuje równocześnie hipotezę, że standardy w prawie małżeńskim i rozwodowym Pakistanu są zbieżne z wymaganiami prawa szariatu i przez to znacznie odbiegają od międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka. By zweryfikować tak ujętą hipotezę sformułowała pięć pytań badawczych: 1) Jaki wpływ ma islam na instytucję małżeństwa w Pakistanie? 2) Czy regulacje świeckiego prawa

Pakistanu mogą skutecznie niwelować założoną w toku badań wstępnych niekorzystną sytuację prawną kobiet w Pakistanie? 3) Jaką rolę odgrywa sądownictwo w kształtowaniu praw kobiet w Pakistanie? 4) W jakich dziedzinach w stosunkach małżeńskich niezgodność pomiędzy prawem Pakistanu i prawem międzynarodowym jest najbardziej widoczna? 5) Czy Pakistan przestrzega zobowiązań prawa międzynarodowego w dziedzinie ochrony praw kobiet?

Przyjęte założenia uformowały interesujący już na wstępie i klarowny naukowo projekt badawczy, a zarazem zdeterminowały kształt recenzowanej dysertacji. W szczególności znalazły odzwierciedlenie w jej strukturze. Jest ona prosta, choć nie lapidarna. Sześć rozdziałów wraz z pozostałymi, typowymi elementami prawniczych rozpraw naukowych tworzy kompletne, monograficzne ujęcie tytułowej problematyki. W pierwszym z rozdziałów Autorka przedstawiła system prawny Pakistanu czyniąc odpowiednie odniesienia względem prawa islamu (stosownie do regulacji konstytucyjnej w tym zakresie), aby wprowadzić Czytelnika w specyfikę prawa małżeńskiego Pakistanu. Rozdział drugi posłużył do zaprezentowania ewolucji statusu kobiet w Pakistanie, uwzględniając zmieniające się na przestrzeni dziejów uwarunkowania, zaś akcent kładąc przede wszystkim na (determinującą współczesność) ekspansję islamu w Pakistanie. Ten ostatni proces miał w ocenie Doktorantki bezpośredni wpływ na degradację pozycji kobiet w rodzinie i w społeczeństwie. W rozdziale trzecim uwagę skupiono na identyfikacji i przedstawieniu prawnomiędzynarodowych standardów małżeństwa, następnie odnosząc je względem państwowych oraz religijnych podstaw małżeńskiego statusu kobiet w Pakistanie. Dalej, w kolejnych rozdziałach, Autorka przedstawiła status kobiet w kolejnych stadiach prawnych pakistańskiego małżeństwa: przy jego zawieraniu (rozdział czwarty), w trakcie funkcjonowania wzajemnych więzi małżonków (rozdział piąty) oraz wskutek ewentualnego rozwiązania małżeństwa (rozdział szósty). W rozdziałach 4-6 horyzontalnie zestawione zostały odpowiednie rozwiązania funkcjonującego w Pakistanie prawa islamu, z obowiązującym tam prawem powszechnym, rozstrzygnięciami sądów pakistańskich i oczywiście ze zidentyfikowanym w rozdziale trzecim małżeńskim standardem prawnomiędzynarodowym. Przedstawiając na koniec wnioski Autorka oczywiście weryfikuje postawioną na wstępie hipotezę badawczą. Konstrukcja pracy skłania do uwag polemicznych. Po pierwsze – rozdziały mogły zostać ujęte w ramach dwóch części – odpowiednio: rozdziały 1-3 (*Geneza, ewolucja i podstawy statusu małżeńskiego kobiet w Pakistanie oraz odnośny standard prawnomiędzynarodowy*) w części pierwszej, a rozdziały 4-6 (*Współczesny status małżeński kobiet w Pakistanie*) w części drugiej. Po drugie, można dyskutować, czy nie należało rozpocząć rozważań od rozdziału ujętego w rozprawie jako trzeci,

gdyż obecnie niejako „rozdziela” powiązane przedmiotowo treści, co nieznacznie burzy harmonię odbioru rozprawy. W pracy zabrakło ułatwiających jej lekturę krótkich wprowadzeń/wstępów do rozdziałów, zawierających zapowiedź, jakim pytaniom badawczym i hipotezom posłużą rozważania danego rozdziału rozprawy. W efekcie do takich wstępów mogłyby wówczas nawiązywać ujęte w poszczególnych rozdziałach krótkie podsumowania (które z kolei należy tutaj zdecydowanie docenić). Zastrzeżeń nie budzi natomiast przyjęta i wykorzystana w rozprawie metodologia, która obejmuje zróżnicowane metody badawcze: dogmatyczno-prawną, teoretyczno-prawną, historyczno-prawną oraz prawno-porównawczą (komparatystyczną). Ich zastosowanie wydaje się adekwatnie rozplanowane i zrealizowane. Pomimo złożoności treściowej, rozprawa doktorska mgr Beaty Polok zachowuje walor syntetycznego ujęcia licząc (wraz z bibliografią i wykazami) 273 strony, co stanowi objętość odpowiednią dla prac naukowych tego rodzaju.

Cennym wkładem naukowym recenzowanej rozprawy do dorobku polskiej nauki prawa międzynarodowego *sensu largo* jest opracowana (i właściwie wykorzystana) przez Doktorantkę bibliografia. Poza zasadniczo dostępną literaturą polską i takąż literaturą anglojęzyczną udało się Jej pozyskać raczej niedostępną w Polsce pakistańską literaturę prawniczą, orzecznictwo tamtejszych sądów i inne, często nieoczywiste materiały (klarownie ujęte w rozprawie). Nieformalną, ale jakże istotną treścią jest też ujęta w pracy wszechstronna wiedza nabyta przez Doktorantkę w związku z osobistymi pakistańskimi peregrynacjami, początkowo w ramach międzynarodowego projektu rozwojowego promującego edukację pakistańskich dziewcząt, a od 2018 roku także jako asystentki na Wydziale Prawa w Lahore (School of Law and Policy, University of Management and Technology). Jej nabycie umożliwił kilkuletni, bezpośredni kontakt Doktorantki z pakistańskimi kobietami, a także z tamtejszymi naukowcami zajmującymi się tytułową problematyką rozprawy.

Ogląd merytoryczny rozważań i wnioskowań w recenzowanej rozprawie skłania do stwierdzenia, że ich poziom naukowy jest stosunkowo wysoki, a miejscami zasługują one na wyróżnienie. Doceniam zwłaszcza klarowne ujęcie problematyki reinterpretacji treści islamistycznych w kontekście prawnym. Autorka, choć skora do dygresji i emocjonalnych odniesień, rzetelnie i kunsztownie zweryfikowała założoną na wstępie hipotezę badawczą (zgodnie z którą standardy w prawie małżeńskim i rozwodowym Pakistanu są zbieżne z wymaganiami prawa szariatu i przez to znacznie odbiegają od standardów prawa międzynarodowego). Intuicja nie zawiodła Doktorantki, gdyż hipoteza znalazła uzasadnione

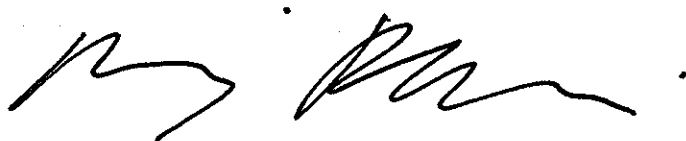
potwierdzenie. Wiarygodnie wykazała Ona, że w każdej kwestii odnoszącej się do małżeństwa oraz pozycji kobiety w małżeństwie prawo Pakistanu jest sprzeczne ze standardami międzynarodowej ochrony praw człowieka. Liczne odstępstwa i sprzeczności, które zidentyfikowała i opisała składają się na zasadniczo dyskryminujący kobiety całokształt. Co ważne, Doktorantka kreśli raczej pesymistyczne perspektywy samoistnych procesów naprawczych tego stanu rzeczy. Błyskotliwie wywodzi, że swoisty interwencjonizm państwowy Pakistanu w zakresie tytułowej problematyki, rzekomo zabezpieczający interes obojga małżonków (jednakże wedle ukierunkowań islamskich), w rzeczywistości pogłębia i utrwała bezzasadną asymetrię ich sytuacji prawnej na wszelkich etapach i we wszystkich aspektach małżeństwa. Ujawnia też hipokryzję funkcjonujących rozwiązań Pakistanu (jako państwa, gdyż zdarzają się tu prawidłowe odstępstwa na poziomie prowincji). Doktorantka słusznie podkreśla, że największym mankamentem prawa dotyczącego zakazu małżeństw dzieci, jest fakt, że sądy nie uznają takiego małżeństwa za nieważne, co prowadzi do sytuacji, że małżeństwa osób w bardzo młodym wieku nadal są w Pakistanie normą. Bardzo dojrzała jest krytyka roli sądownictwa w kształtowaniu praw kobiet w Pakistanie, zarówno w zakresie systemowym, jak i praktycznym. Równie solidnie Doktorantka wykazuje (i objaśnia), dlaczego brak jest właściwych i efektywnych mechanizmów wdrażania oraz egzekwowania zasad konstytucyjnych, które mogą chronić prawa kobiet. Dowodzi tam, że owa negatywna praktyka nie jest tylko i wyłącznie skutkiem implementacji koranicznych wartości, lecz niejednokrotnie pozostaje w sprzeczności z tymi wartościami. Słusznie stwierdza, że prawo może działać efektywnie tylko wówczas, gdy za zmianami prawnymi nastąpią zmiany społeczne zmieniające patriarchalną strukturę społeczeństwa oraz postrzeganie roli społecznej pakistańskich kobiet. Podsumowując – nie mam wątpliwości, że podjęta przez mgr Barbarę Polok problematyka stanowi unikalne, a zarazem ważne zagadnienie prawne i społeczne, a jej zbadanie i omówienie zasługują na jednoznacznie pozytywną ocenę.

Ocena formalna rozprawy także jest zdecydowanie pozytywna. Jej język jest prawidłowy, tak gramatycznie, jak i profesjonalnie/prawniczo, wskutek czego czyta się ją wartko, tekst sprawia wrażenie uporządkowanego i zasadniczo nie budzi zastrzeżeń. Warsztat naukowy zaprezentowany przez Doktorantkę w recenzowanej rozprawie jest bardzo dobry. Tekst solidnie opatrzone przypisami, które na ogół trafnie dobrano, rzetelnie przedstawiając powoływane poglądy. Spis treści nie budzi zastrzeżeń. Od strony typograficznej recenzowana rozprawa jawi się starannie i poprawnie, choć drobne uchybienia radziłbym usunąć z tekstu i przypisów w kontekście publikacji, którą zdecydowanie rekomenduję (może w j. angielskim).

Konkluzja

Podsumowując, stwierdzam, że przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr. Beaty Polok pt. *Pozycja prawna kobiet w prawie małżeńskim Pakistanu w świetle międzynarodowych standardów ochrony praw człowieka*, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Jacka Barcika, przy promotorstwie pomocniczym doktora Tomasza Flasińskiego prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w dyscyplinie „nauki prawne” oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zaś jej przedmiotem jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Tym samym rozprawa ta spełnia przesłanki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 187 ust. 1 - 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U z 2020 r., poz. 85 ze zm.) i w związku z tym wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Nauk Prawnych Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach o podjęcie dalszych czynności w postępowaniu.

Jednocześnie z uwagi na unikalną treść rozprawy (przy zachowaniu należytej jakości naukowej) pozwalam sobie zasugerować jej wyróżnienie.

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized, cursive script. The signature is located in the lower right quadrant of the page.